

Etik Nedir?

Fred Feldman, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi
Yayınevi, 2012.

Metin AYDIN*

Tanıtımını yapacağımız eser Fred Feldman'ın orjinal adı *Introductory Ethics* (1978) olan ve Türkçemize *Etik Nedir?* adıyla F.B. Aydar tarafından kazandırılmış olan çalışmasıdır.

Eserinin birinci bölümünü "Ahlak" ve "Etik" kavramlarına hasreden müellif, ikinci bölümden itibaren ahlak teorilerini ele almaktadır. Yazarın, ele aldığı ilk ahlak teorisi, Batı dünyasında oldukça geniş çalışmalara konu olmasına rağmen, ülkemizde yok denecek kadar az çalışmanın yapıldığı eylem faydacılığıdır. Normatif ahlak teorisi geleneğinin en önemli kuramlarından olan "eylem faydacılığı"nı, bu teorinin temelini oluşturan J.S. Mill'in faydacı ahlak anlayışından hareketle ortaya koyan müellif, üçüncü bölümde "eylem faydacılığı"nın lehinde ve aleyhinde ortaya konulan görüşleri, dördüncü bölümde ise "eylem faydacılığı"nın karşılaştığı sorunları ele almaktadır. Yazar, beşinci bölümde "eylem faydacılığı"nın klasik tanımının evrilmesiyle ortaya çıkan ve "kural faydacılığı" olarak ele alınan ahlak teorisini incelemektedir. "Kural faydacılığı" teorisinin "bir eylemi, ahlaki açıdan doğru kılan şey, onun sonuçlarından ziyade eylemi gerektiren ahlak kurallarının sonuçlarıdır." şeklindeki temel önermesine odaklanan müellif, daha sonra teoriye dair farklı yaklaşımlara yer vermektedir. Altıncı bölümde, felsefeciler arasında çok fazla taraftarı bulunmayan, bazı felsefecilerin çelişkili, diğer bazılarının yanlış ve azımsanmayacak bir kısmının ise bir ahlak teorisi olarak bile görmediği, kişinin kendi faydasını sistemine temel yapan "egoizm" teorisi ele alınmaktadır. Faydacılığın, normatif ahlak teorisi geleneğinin iki büyük akımından birini oluşturduğu yerde, diğer büyük akımı ise "biçimcilik" oluşturmaktadır. Bu teorinin en etkili savunucusu olan Kant'ın ahlaki görüşleri yedinci ve sekizinci bölümde ele alınmaktadır. John Rawls'ın Kant'ın normatif etikte bir "toplum sözleşmesi kuramcısı" olarak yorumlanabileceği şeklindeki tezi dokuzuncu bölümün temel konusudur. Faydacılığın ve Kant'ın ahlaki kıstas açısından tekçi oldukları yerde, W.D. Ross çoğulcu görünmektedir. 10. bölümde Ross'un bu çoğulcu temelli biçimciliğinin en temel görüşü olan "ilk bakışta ödev" fikrinden hareketle ele alınmaktadır. Felsefeci olmayan birçok insanın normatif etikte göreceliğin hem doğru hem

* Arş. Gör., SAÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı (metina@sakarya.edu.tr).

de önemli olduğuna inandığını ifade eden müellif, gerçekte göreceliğin birçok farklı yorumu bulunduğunu ve bu yorumların kolaylıkla birbirlerine karıştırılabildiğini söyler. Bu iddiadan hareketle yazar, on birinci bölümdeki amacını birbirleriyle karıştırılabilen bu görüşlerin ayırt edilmesi ve söz konusu görüşlerden hangilerinin doğru, hangilerinin felsefi açıdan anlamlı olduğunun ortaya konulması olarak belirler. Feldman, on ikinci - on beşinci bölümlerde yönünü normatif etikten meta-etığe çevirmektedir. On ikinci bölümde iyiliğin "doğalcı" özelliklerin bileşimine atıfla analiz edilebileceğini savunan "doğalcılık" ele alınmaktadır. Burada yirminci yüzyılın meta-etik tarihinde en önemli eser olan *Principia Ethica*'nın yazarı G.E. Moore'un kendisinden sonraki ahlak felsefecilerini çok önemli ölçüde etkileyen görüşleri ele alınmaktadır. On dördüncü bölümün konusunu yirminci yüzyılın ilk yarısında dilin işleyişine olan felsefi ilginin doğal bir uzantısı olarak, ahlak cümlelerinin ahlaki olguları ifade etmekten çok ahlaki duyguları ifade etmeye yaradığını söyleyen "duygusalılık" oluşturmaktadır. On beşinci bölümde ise, R.M. Hare'nin oldukça ses getiren ve tartışılan "kuralcılığı" ele alınmaktadır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme sunulmaktadır.

Değerlendirmemizin odak noktasını, eserin "Ahlak ve Etik" başlıklı ilk bölümü teşkil edecektir. Bu bölümün seçilmesinin temelde iki nedeni vardır: Birincisi; eseri diğer ahlak eserleri arasında farklı bir yere yerleştiren yöntemini gözler önüne sermek, ikincisi; ahlaki konu edinen bir eseri yazmanın sanılanın aksine ne kadar zor olduğunu ortaya koyan yazarın, yapmış olduğu durum tespitinin altını çizmektir.

Eserinin amacının Batı ahlak felsefesindeki en önemli kuramlardan bazılarını açık ve eksiksiz bir şekilde sunmak olduğunu (s. 9) dile getiren müellif, ilk adım olarak üzerinde konuşulması gereken temel kavramların aydınlatılması gerektiğinin altını çizerek "etik" ve "ahlak" kavramlarına odaklanmaktadır.

Müellif bu bölüme ilginç bir tespitle başlamaktadır. O, muhtemelen okuyucunun ahlak alanında zaten çok net ve geniş fikirlere sahip olduğunu ifade ederken, kendi amacını ise zaten net olan bu fikrin daha da açık hale getirilmesini denemek olarak ifade etmektedir. Bu denemenin ilginç(!) bir çaba olacağının altını çizen müellif (s. 11), bize göre aslında üstlendiği görevin güçlüğüne işaret etmektedir. Zira herkesin bir şeyler bildiği ya da bildiğini zannettiği bir konuda yazmak, bir akademisyenin/yazarın üstlenebileceği en zor görevlerin başında gelmektedir. Üstlendiği bu zor görevin ilk adımı olarak "etik nedir?" sorusunu ele alan yazar, "etik" kavramının bazı filozoflar tarafından ahlakın, felsefi düzlemde tartışılması olarak tanımlandığını ifade eder (s. 11). Kendisinin de katıldığı bu tanımın doğrulanması

için, etiğin tanımında geçen "ahlak" ve "felsefi düzlem" kavramlarının ber-
 raklaştırılması gerektiğini düşünen müellif, "ahlak kavramının bir isim ol-
 duğunu, bu ismin en kolay şekilde bu ismin sıfatı olan "ahlaki" kavramıyla
 açıklanacağını belirtir. Buna göre gündelik hayatta kullanmış olduğumuz
 "yargılar" ile "ahlaki yargılar" arasında bir ayrım yapan Feldman, ikisi ara-
 sında sezgisel bir farklılığa işaret eder. Söz gelimi, bir kimse "kürtaj yanlıştır."
 diyorsa, bu kişinin ahlaki bir yargıda bulunduğunu biliriz. Aynı kişinin
 Marblehead'ın Boston'un kuzeyinde bulunduğunu söylediğindeyse, ahlaki ol-
 mayan bir yargıda bulunduğunu biliriz (s. 12). Dolayısıyla aradaki farkın
 gayet açık olduğunu ifade eden müellif, bu noktada akıllara gelen "genel
 olarak bu ayrımın temeli nedir?", "ahlaki yargıların ahlaki olduğunu nasıl
 anlarız?", "ahlaki yargılarda olup da ahlaki olmayan yargılarda eksik olan
 ilginç özellikler nelerdir?" sorularına verilebilecek çok basit bir cevabın bu-
 lunduğunu söyler. Bu cevabın, ahlaki yargıları ifade etmek için kullanılan
 cümlelerin bazı özelliklerinde yattığını belirten yazar, ahlaki yargıları ifade
 eden cümlelerin "doğru", "yanlış", "iyi", "kötü", "-meli", "-malı" gibi "değer"
 bildiren terimleri içerdiğini ifade eder. Feldman, "değer" kavramından hare-
 ket edilerek, ahlaki yargılara ilişkin bir önerme kurulabileceğini söyler. Söz
 konusu önerme, müellife göre, ahlaki bir yargının bir değer terimi kullan-
 mak zorunda olduğu fikrini temel alır. Buna göre:

M1: "Bir cümle ancak ve ancak bir değer terimi içerdiği takdirde bir ahlaki yar-
 gıyı ifade eder." (s. 13)

M1 kuramına göre "kürtaj yanlıştır." yargısının ahlaki bir yargıyı ifade et-
 tiğini söyleyen yazar, bunu birçok insanın kabul edeceğini, ancak bu öner-
 menin doğru bir ahlaki yargıyı ifade ettiğine herkesin katılmayacağını ileri
 sürer. Bunun yanında o, ortaya çıkan önermenin doğru olmadığını iddia
 ederek, bu önermenin uygulamada her zaman doğru olan sonuçlara ulaştır-
 mayacağını da ekler. Ona göre "makinemi tamir ederken, zamanlama
 dişlisini hep yanlış yere koyuyorum." cümlesi içerdiği "yanlış" kelimesi ne-
 deniyle ahlaki bir yargı içerdiğini ima etse de, aslında bu cümlenin ahlaki bir
 yargı ifade etmekle uzaktan yakından alakası yoktur. Dolayısıyla ahlaki
 yargılarla diğer yargılar arasındaki ayrımın sadece kullanılan kelimeler te-
 melinde yapılamayacağını ifade eden Feldman, bu konuda cümlelerin konu-
 su açısından bir ayrıma gidilebileceğini söyler. Burada bir ahlaki meseleler
 konu listesine ihtiyacımız vardır. Yazar bu konulardan bazılarının "kürtaj,
 intihar, ötenazi, adalet, ..." olabileceğini söyler ve bir ikinci önerme ortaya
 koyar:

M2: "Bir cümle ancak ve ancak ahlaki bir mesele hakkında olduğunda ahlaki
 bir yargı içerir." (s. 15)

Yazar M2 kuramının da birçok noktada doğru sonuç vermesine rağmen, yanlış yönlendirici bir karaktere sahip olduğunu ifade eder. "Kürtaj bazı yerlerde yasa dışıdır." gibi bir yargının ahlaki bir konu olan "kürtaj" kavramını içermesine rağmen, Feldman bunun ahlaki bir yargıyı ifade etmediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yazar, ahlaki yargıların diğer yargılardan, sadece içerdiği kavram ya da konu temelinde sağlıklı bir şekilde ayrılamayacağını ifade eder. Müellif, kavram ve konunun beraber ele alındığında doğru bir sonuca ulaşıp ulaşamayacağını görmek için yeni bir önerme ortaya koyar (bu noktada bir ekleme yaparak ahlaki konuları, toplumun adetleriyle eşitleyen Hartland-Swann'ın yaklaşımını benimser. bkz. s. 16):

M3: "Bir cümle ancak ve ancak (I) o toplumun ahlaki bir âdeti hakkındaysa, (II) değer bildiren bir terim içeriyorsa o toplum için ahlaki bir yargıyı ifade eder." (s. 17)

Yazar, üzerinde biraz düşünüldüğünde M3 kuramının da kabul edilebilir olmadığını ifade eder. Bir başka ifadeyle M3 kuramına göre ahlaki olmayan birçok ahlaki yargı vardır. Bunu bir örnekle açıklayan yazar, ıssız bir adada tek başına yaşayan ve adada görmekten büyük zevk aldığı kelebekleri toplamak isteyen bir insanla ilgili olarak kendisine söylenecek olan "bu kelebekleri öldürmek yanlıştır." cümlesinin ahlaki konuları toplumların adetleriyle eşitleyen yaklaşımla uyum göstermediğini iddia eder. (s. 19) Zira ona göre ıssız bir adada tek başına yaşayan biri için toplumdan söz edilemez. Bu açıklamadan sonra müellif Kant'ı yardıma çağırılmaktadır. Kant'ın "ahlaki buyruk"larla "ahlaki olmayan buyruk"lar arasında bir ayrım yaptığını ifade eden yazar, Kant'ın yorumlarının ahlaki yargılar hakkındaki sorunlarla ilgili değil, daha ziyade ahlaki buyruklarla ilgili sorunları hedeflediğini söyler. Bunun ardından Feldman, buyrukların "gerekir" ya da benzeri türde bir kelime içeren cümleler olarak görülmesi gerektiğini ifade eder. Bazı buyrukların (1) açıkça varsayımsal, bazılarının biçim olarak olmasa da (2) üstü kapalı olarak varsayımsal, diğer bazılarının ise (3) ne açıkça ne de üstü kapalı olarak varsayımsal olduğunu ifade eden yazar, sırasıyla buyrukların bu üç durumyla ilgili olarak şu örnek cümleleri gösterir: (1) "Eğer köprüyü havaya uçurmak istiyorsan, dinamit kullanman gerekir.", (2) "Paramı kötü gün için saklaman gerekir.", (3) "Daha hürmetkar olman gerekir.". Bu örnek cümleleri ortaya koyduktan sonra müellif, Kant'ın tezinden hareketle kategorik buyruğu ahlaki buyrukla eşitleyerek yeni bir önerme ortaya koyar:

M4: "Bir cümle ancak ve ancak bir kategorik buyruksa ahlaki buyruk olabilir." (s. 21)

Feldman, M4 kuramının da yanlış olduğunu şu örnekle ortaya koyar. Genç bir kadın düşünmemizi isteyen yazar, bu kadının Deniz Ticareti Aka-

demisi'ne gitmek istediğini fakat bu okula gitmenin kadınlar açısından çok da onaylanan bir durum olmadığı kaydını düşer. Ardından o, bu konuda genç kadının annesine danıştığını ve annesinden şöyle bir cevap aldığını varsaymamızı ister: "Eğer gitmek istiyorsan gitmen gerekir.". Müellif burada annenin niyetinin ahlaki bir karakter arz etmesine karşın, M4 kuramına göre annenin cevabı ahlaki değildir. Çünkü annenin cevabı yukarıda ifade edilen açıkça varsayımsal sınıflamasına girmektedir. Yazar, mezkur örneğin Kantçı ahlakın daha karmaşık versiyonlarını çürüteceğinin hiçbir şekilde kesin olmadığını, ancak M4'ü çürüteceğini ifade eder. Modern Kant yorumcularının bu görüşü doğru ve açık hale getirip getiremeyeceklerini görmenin de ilginç olabileceği tespitini yapan Feldman, aslına bakılırsa bunun nasıl yapılacağıyla ilgili kendisinin de bir fikri olmadığını belirtir. (s. 22)

Geldiği son noktada ahlak kavramıyla ilgili olarak dört temel önerme üzerinden yürüttüğü tartışmada müellif şu ilginç itirafı yapar:

Dolayısıyla daha baştan şunu kabul etmek gerekir ki, bir yargıyı ahlaki yargı haline getiren ya da bir buyruğu ahlaki yapan şeyin ne olduğunu söylemek kolay değildir. Dolayısıyla cevaplamaya koyduğumuz soruları cevaplamayı başaramadık. 'Ahlaki' sıfatının ne anlama geldiğini söyleyemedik. Bunun ışığında, daha soyut bir soru olan 'ahlak nedir?' sorusuna tümüyle tatmin edici bir cevap vermek pek mümkün gözükmemektedir. (s. 22)

Verdiği cevabın, okuyucularını hayal kırıklığına ve ümitsizliğe sevk ettiğinin farkında olan müellif, şu cümleleriyle okurların yüreğine bir nebze olsun su serpmektedir:

... O halde ahlaki yargıyı ya da ahlaki buyruğu ayırt eden özelliğin ne olduğunu söylememiş olsak da, yine de ahlaki yargıyı ya da buyruğu gördüğümüzde ayırt edebiliriz. (s. 22)

İlk soruyu cevaplamamanın zorluğunu ortaya koyan Feldman, mezkur bölümün devamında ikinci soruyu yani "ahlakın felsefi düzlemde incelenmesi" konusunu ele alır. Tartışmasının başında ahlaki inançların toplumdan topluma değiştiği klişesine yer veren yazar, farklı ahlaki inançların incelenmesinin ilginç ve zahmete değer bir iş olduğunu (s. 23) söyleyerek incelemesine başlar. Müellif, bu kısımda beş ahlaki inceleme türünü ele alır.

İlk ahlaki inceleme tarzına "betimleyici ahlak" adını veren müellif, bu girişimin felsefi bir girişim olmadığını ancak yine de (!) bunun nedenini söylemenin kolay olmadığını ifade eder. O, bu girişimin daha ziyade antropologların, sosyologların, sosyal tarihçilerin işi olduğunu söyler. Ancak yine de o, bazı felsefecilerin "betimleyici ahlak"ı, felsefi etik incelemeleriyle birleştirmekte kayda değer başarılar elde ettiklerini söyler. (s. 23)

İkinci ahlaki inceleme tarzı "kuramsal olmayan ahlak"tır. Yazara göre insanlar, ahlaki meseleler hakkındaki görüşlerini, genel ahlak ilkelerine aşıktan herhangi bir gönderimde bulunmadan savunmaya ve geliştirmeye çalıştıklarında bu ahlaki inceleme tarzı sınırları içerisine girmektedirler. Müellif, savaş, ötenazi, cinsiyetçilik gibi ahlaki konuların genel ahlaki ilkelerde anlaşmadan tartışılmasına bu ismi verir. Buna göre barlarda, kafelerde, sokaklarda yapılan ahlaki tartışmalar kuramsal olmayan ahlaki incelemeye iyi birer örnektirler. (s. 24)

Üçüncü tür ahlaki inceleme ise "normatif etik"tir. Yazar, normatif etiği, ahlaki olarak doğru eylem hakkındaki en temel ilkeleri keşfetme, formüle etme ve savunma girişimi olarak tanımlar. (s. 24)

Dördüncü tür ahlaki inceleme "meta-etik"tir. Meta-etigi, ahlaki değerlendirmenin kritik terimlerinin anlamlarını keşfetmeye ve açıklamaya çalışmak olarak tanımlayan müellif, meta-etikle iştigal eden felsefecilerin "iyi", "kötü", "doğru", "yanlış" gibi ahlaki değerlendirme terimlerinin anlamını formel tanımlar vererek yapmaya çalıştıklarını söyler. (s. 25)

Beşinci ve son ahlaki inceleme ise "ahlakçılık"tır. Müellif, ahlak üzerine kitap yazan yazarların, okuyucularını ahlaken daha üstün insanlar yapma çabalarına matuf olan yaklaşımlarının, bu inceleme türü altında ele alınması gerektiğini ifade eder. (s. 26)

Yazar, eserinin ilk iki incelemeyi içermediğini ancak zaman zaman bu iki inceleme tarzına da müracaat ettiğini ifade ederek birinci bölümü nihayete erdirmektedir.

Eser, mevcut ahlak literatürümüz göz önüne alındığında iki yönüyle öne çıkmaktadır: İlk olarak; ülkemizde hakkında çok az malumata sahip olduğumuz "eylem faydacılığı", "kural faydacılığı", "kuralcılık", "duygusalılık" gibi önemli ahlak teorilerine yer vermektedir. Bunu önemli görüyoruz, çünkü eser, ahlak alanında çalışmak isteyen araştırmacılara yeni ufuklar açmaya aday bir eserdir ve bu yönüyle de Batı dünyasında oldukça yaygın olarak ahlak felsefesi gündemini meşgul etmesine rağmen ülkemizde üzerinde neredeyse hiç çalışma yapılmayan ahlak teorilerine yönelik ilgiyi artıracığı kanaatini taşıyoruz. Bu açıdan bu çalışma, ülkemizdeki Batı ahlak literatürü hakkında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

İkinci olarak ise, eserde yer verilen ahlak teorileri, analitik gelenekte oldukça yaygın olmasına karşın, ülkemizde çok da alışık olmadığımız bir yöntemle ele alınmaktadır. Detaylandırmak gerekirse, klasik ahlak eserlerinde, ahlak teorileri hakkında genel malumat verilirken, doğrudan ve betimleyici bir anlatım tarzı benimsenmektedir. Fakat müellif, eserinde yer verdiği ahlak teorilerine analitik bir tarzda yaklaşmakta ve her bir ahlak teorisinin

temel iddialarını önermeler halinde sunmaktadır. Daha sonra ele aldığı ahlak teorisine yöneltilen lehte ve aleyhte argümanları, oluşturduğu bu temel önermelere uygulamakta ve söz konusu argümanlar ışığında bu önermeleri farklı formlara dönüştürmektedir. Müellifin, ahlak teorilerini bu şekilde analitik bir tarzda ele alması, meselelerin, okuyucu tarafından daha rahat ve kolay anlaşılmasını sağlamakta, okuyucunun ele alınan teorilerin problemleri yönlerini görmesini ve genel resim hakkında daha net görüşlere ulaşmasını temin etmektedir.

Bu hususiyetleriyle öne çıkan eser, bazı sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Söz gelimi, ahlaki yargıları ele aldığı bölümde, ahlaki yargılardan Kant'ın buyruklarına geçişi, toplum içerisinde yaşamayan bir kimsenin ahlaki emirlerin muhatabı olamayacağı şeklindeki yaklaşımı, teorilerin temel önermelerini ele alırken, önermeler arasındaki geçişlerde ortaya çıkan problemler, vb. gibi çeşitli noktalarda müellife yöneltebilecek eleştiriler ve sorular mevcuttur. Ancak bu itirazları ve eleştirileri burada zikretmek hem yazının amacı hem de konusunun dışındadır. Bir diğer problem ise eserin muhatap kitlesi ile alakalıdır. Her ne kadar eserin önsözünde müellif, muhatapları arasında normal okuyucuların da yer almasının amaçlandığını ifade etse de, ele almaya çalıştığımız bölümde de görüldüğü gibi, eser normal okuyucu için çok da işlevsel olmayan bir yazım tarzına ve içeriğe sahiptir. Her ne kadar yazar, meseleleri oldukça sade bir biçimde ve günlük yaşamdan örneklerle açıklamaya çalışsa da problemin doğası gereği, bu sadeleştirme çabaları istenilen düzeyi yakalayamamıştır. Özellikle yazarın, ahlak teorileri için lehte ve aleyhte ortaya konulan argümanları değerlendirdiği bölümlerin meseleye vukufiyeti olmayan okuyucuyu oldukça zorlayacağını düşünüyoruz. Yukarıda ifade ettiğimiz "eserin okuyucunun kafasındaki büyük resmi netleştirdiği" tespitimiz, bu noktada meseleye hâkim olan okuyucuları kapsamaktadır. Ancak belirli bir kitleye hitap edebilme durumu belki de felsefi eserlerin herkes tarafından kabul edilmesi gereken kaderidir. İçerik ve üsluba dair problemlerinin yanında, eserde işlevsellikle ilişkili önemli bir sınırlılık da vardır ki bu da eserin 34 yıl önce yazılmış olmasıdır. Söz konusu 34 yıllık süreç içerisinde genelde ahlak alanında, özeldense ele alınan ahlak teorilerinde meydana gelen değişim ve dönüşümler için araştırmacıların ve ilgililerin diğer kaynaklara müracaat etmeleri ihtiyacı hâsıl olmaktadır. Bu durum okuyucuların eserden istifade ederken akıllarında tutmaları gereken bir durumdur.

Son olarak bu faydalı eseri tercüme ederek bizlerin istifadesine sunan Ferit Burak Aydar hem değerli çabası hem de çevirideki başarısı için, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi de alandaki önemli bir boşluğu dolduran bu faydalı eseri bizlere kazandırdığı için özel bir teşekkürü hak etmektedir.